

TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDE HAFİFLİK VE AĞIRLIK İMGELERİNİN ANLAM DEĞERLERİ ÜZERİNE

ON SEMANTIC VALUE OF LIGHTNESS AND HEAVINESS IMAGES IN TEVFİK FİKRET'S POEMS

Murat KACIROĞLU*

Öz

Italo Calvino, Amerika Dersleri adıyla kitaplaşan konferanslarından birinde edebiyatın yaşamın ağırlığına karşı hafiflik yaratan bir değer olduğunu söyler. Yaşam karşısında insanın bir varoluş sorunu olarak deneyimlediği ağırlık dilin üzerine yüklenen gerçekliğin ifadesidir. Bu gerçekliğe karşılık insanın içinde hafifliğe ve hafifleşmeye doğru bir eğilim vardır. Edebiyat bu arzuyu mümkün kılan bir olanak sunar. Başka bir deyişle dile yüklenen gerçekliğin yarattığı ağırlığı edebiyatın dile müdahalesiyle hafifletmek mümkündür. Ağırlık ve hafiflik duygusunun dilsel imgelere bürünerek kendini gösterdiği edebî metinlerde, sanatçının dünyayı bu imgeler üzerinden nasıl algıladığı ve bu algıda insanın varlık olarak kendisi ve dış dünyayla kurduğu ilişkinin boyutlarını görmek mümkündür. Tefik Fikret'in şiirlerinde her iki değer ruhsal açıdan taşıdığı anlamların çeşitli imgeler üzerinden ifade edildiği görülür. Yaşamın gerçekliği karşısında benliğini bu ağırlığa mahkûm eden bedenini ve somut dünyayı hafifletme arzusu duyan Tefik Fikret'in şiirlerinde hafifleşme önemli bir psikolojik gösterge olarak yer almıştır. Bu makalede onun şiirlerindeki hafiflik ve ağırlık imgelerinin taşıdığı anlamlar üzerinde durulacak ve şairin içinde bulunduğu psikolojik durumun bu imgelere nasıl yansıdığı tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler

Italo Calvino, Tefik Fikret, hafiflik, ağırlık, gerçeklik, hayal, şiir.

Abstract

Italo Calvino, in one of his conferences that were later published into a book named American Lectures, states literature is a value that creates lightness versus the heaviness of life. Heaviness, which humanbeing experiences as an existence problem against life, is an expression of the reality that is applied to language. Despite this reality, there is a tendency in humanbeing to lightness and get light. Literature provides an opportunity to make this desire possible. In other words, it is possible to make light the heaviness, which is created by the reality applied to the language, with the interference of literature to language. In literary texts in which feeling of heaviness and lightness show themselves in shape of linguistic images, it is possible to see how the artist perceive the world through these images and the dimensions of the relationship in this perception that humanbeing makes with self and with the world. It can be seen in Tefik Fikret's poems that the spiritual meanings of both values are

* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, m.kaciroglu@hotmail.com

stated through various images. The desire to lighten the real world and his body, which condemn his self to this heaviness against the reality of life, appears as an important psychological indicator in Tevfik Fikret's poems. This article will handle the meanings of lightness and heaviness images in his poems and analyse how the psychological state of the poet reflects based on the meanings attributed to these images.

•

Keywords

Italo Calvino, Tevfik Fikret, lightness, heaviness, reality, imagination, poem.

GİRİŞ

Italo Calvino *Amerika Dersleri* adıyla kitaplaşan konferanslarından birinde yaşamın ağırlığı karşısında edebiyatın bir imkân olarak sağladığı hafifliğin eşsiz bir ruhsal deneyim sunduğunu belirtir (2011: 17–18). Yaşamı ağırlaştırın şeyin/şeylerin ne olduğu sorusu ise karmaşık olmakla beraber aslında insanın kendi varlığının ontolojisi ile ilgili her türlü bilinç durumunu ifade eder. Bu bilinç, somut nesnelere dünyasında gerçeklik olarak algıladığı şeyin kendi varlığını da belirlediğini fark eden ve bu yüzden sadece insana özgü olan bilinçtir. Somut nesnelere dünyasının gerçekliğini bir bütün olarak sarmalayan şey ise dilin mutlaklığıdır. İnsan kendi varoluşunu dilin mutlaklığı içinde algılayan bir varlıktır. Dilin mutlaklığı somut veya soyut nesnelere dünyası içinde yaşamın ağırlığını ortaya çıkaran ve insanın varoluşunu çevreleyen bir ilişkiler ağı kurar. Bu ilişkiler ağı kamusal veya özel hayat fark etmeksizin kendini sürekli hissettiren bir ağırlık yaratır. İnsan için bir mahkûmiyet olan bu ağırlık aynı zamanda Heidegger'in vurguladığı anlamda bu dünyada-olmakla ilgilidir (2011: 62). Edebiyat ise Calvino'nun vurguladığı anlamda öncelikle dilin mutlaklığını ve ağırlığını kırmanın yolunu açan bir eylemler bütünüdür. Roland Barthes'ın edebiyatın dilin "buyurgan (faşist)" yapısını kırıp bozabilen, onunla oynayabilen tek alan, tek özgürlük alanı ve dilin ağırlığından sıyrılmanın ancak edebiyatla mümkün olduğu yönündeki düşüncesi aslında aynı hafiflik değerini işaret eder (2008: 98).

Calvino, yaşamın ağırlığı karşısında edebiyatın hem dilin iktidarını aşmak hem de yaşamın ağırlığından kurtulmak isteyen insan için bir hafifleşme imkânı sunduğunu ve bu yüzden de hafifliğin gelecek bin yıla bırakılması gereken bir miras olduğunu belirttikten sonra, hafiflik imgesinin içeriğini mitolojideki bir öyküden hareket ederek anlatır. Bu öykü, Zeus'un oğlu olan ve Athena tarafından Medusa'yı öldürmekle görevlendirilen Perseus'un öyküsüdür. Kendisine âşık olan Poseidon tarafından Athena'nın tapınaklarından birine kaçırılan Medusa, tanrıçanın gazabına uğramış, saçları yılanlara dönüşmüş, gözleri ise baktığı her şeyi taşa çeviren bir lanetle cezalandırılmıştır. Medusa'nın her şeyi taşa çeviren bakışlarından hiçbir varlığın kurtulması mümkün değildir (Erhat 1993: 243). Perseus, kanatlı sandallarıyla uçarak Medusa'nın gözlerine bakmadan yüzünün kalkanına yansıyan imgesinden yardım alarak başını keser.

Calvino bu öykünün, Perseus'un taşlaşmadan Medusa'nın başını kesebilmek için var olan en hafif şeyden, rüzgârlarla bulutlardan destek aldığını ve bakışını ancak dolaylı bir görüntü, bir aynanın yakaladığı imge içinde kendini ona gösterecek olan şeye çevirdiğini, bu olayın ise bir anda şairin dünyayla ilişkisinin bir alegorisini, yazarken izlenecek yöntemle ilişkin bir yolu içerdiğini belirtir (2011: 18). Medusa'nın bakışının yarattığı ağırlık ile gerçek olmayan/dolaylı bir imge olan kalkan/aynadaki görüntüsü, gerçeklik ile kurgunun zıtlığını temsil eder. Bu temsilde somut olanın ağırlığına karşılık kurgusal olanın başka deyişle bir yansıma biçimi olarak edebiyatın/şiirin hafifliği söz konusudur. Dünyanın taşlaşmış ağırlığından kurtulmak için hafifliğin bir değer olarak benimsenmesi somut olandan soyut olana yönelen arzunun tatminidir. Calvino edebiyatın sunduğu bu imkânın öncelikle dil/gerçeklik ilişkisinin yarattığı ağırlığa karşılık "dili bir bulut, daha doğrusu bir manyetik itkiler alan gibi nesnelere üzerinde süzülen ağırlıksız bir öge hâline getirmek" (2011: 28), suretiyle yani dili hafifleştirerek onun mutlak ağırlığını kırmayı mümkün hâle getirdiğini savunur. Dilsel hafiflik imgeleri anlam açısından hafiflik bildiren ifadelerin kullanımıyla ilgilidir. Diğer taraftan bu imgelerle kurulan anlamsal ilişkiler sanatçının yaşamın ağırlığına karşılık hafifleşmeye olan arzusunun tatminini de sağlar. Bu anlamda Calvino hafifliğin en az üç farklı tanımıyla karşılaşılabileceğini belirtir.

Birincisi dili hafifletme; böylece anlamlar, adeta ağırlıksız bir sözel örgü üzerinden aktarılmış, sonunda dille aynı seyreltilmiş yapıya kavuşmuş olurlar. İkincisi içinde ince ve algılanması olanaksız öğelerin yer aldığı bir akıl yürütmenin ya da psikolojik bir sürecin anlatımı veya üst düzeyde bir soyutlama gerektiren herhangi bir betimleme, üçüncüsü ise bir simge değeri edinen mecazî bir hafiflik imgesi yakalamaktır (2011: 29–30).

Calvino'nun "gelecek bin yıla" bırakılmasını istediği bir değer olan hafifliğin ve hafiflik/hafifleşme imgelerinin edebî metinlerde hem dilin kullanımı hem de anlamın görüntüleriyle ilgili olduğu açıktır. Hafiflik değerinin karşıtı ise ağırlık değeridir. Calvino edebiyat alanında bu iki karşıt eğilimin yüzyıllardır mücadele hâlinde olduğunu söyler. Ona göre hafiflik dili bir bulut, daha doğrusu bir toz tabakası, bir manyetik itkiler alanı gibi nesnelere üzerinde süzülen ağırlıksız bir öge hâline getirmek, ağırlık ise dile nesnelere, cisimlerin, duyuların ağırlığını, kalınlığını ve somutluğunu aktarmaktır (2011: 28). Aşağıda Calvino'nun çerçevesini çizdiği hafiflik ve ağırlık değerlerinin hem anlatımı hem de görüntülerinin Tevfik Fikret'in şiirlerinde ne kadar yer aldığı, onun kendi psikolojik dünyasının yansıdığı başka bir deyişle kendi Ben'inin gerçeklikle kurduğu ilişkiyi anlattığı şiirlerinin bu anlamda nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

1. Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Gerçeklikten Kaçma Biçimi Olarak Hafifleşme

İnsanın dış dünyayla ve nesnelere kurduğu ilişki aynı zamanında varoluşunun da koşullarını belirler. Öyle ki nesnelere ve onların "değer atfedilmiş" biçimi olan gerçeklik, insanın içinde yaşadığı dünyayı Heidegger'in deyimiyile "sahih" olarak gösterenlerdir (2011: 66). İnsanın nesnelere kurduğu ilişkinin diğer bir anlamı ise yaşanan dünyanın mekânsal özelliği açısından bir varoluş koşulunu karşılamasıdır. Başka bir deyişle insan mekânsal/uzamsal bir varlıktır, "bizatihi kendisi de uzamsal bir varolan, uzanımlı bir şeyin uzanımsal sınırlarınca ihata edilmiştir. Bir şeyin içindeki varolan ile onu ihata eden şeyin ikisi de mekân içinde mevcuttur." (Heidegger 2011:105). İnsanın varoluşu bu dünya ve onun somut varlıklarıyla bir arada/aynı mekânda oluşuyla gerçeklik kazanır. Bu gerçeklik doğrudan dilin insanın varlık bilinci üzerindeki belirleyiciliğinden kaynaklanır; çünkü insanı çevreleyen dünyanın bütün somut veya soyut gerçekliğini yaratan dilin kendisidir. Dil olmaksızın varlıktan ve onu algılayan bilinçten söz etmek olanaksızdır. İnsan dünyayı dilinde üretirken, kendini de bilinçli varlık olarak dil yoluyla var eder. Bunun için insanın anlamlı dünyası diliyle sınırlıdır. Ancak, dil üretilebilir, geliştirilebilir. Heidegger'in dili varlığın evi olarak gören önermesi (2002: 35), doğrudan dilin bir varoluş durumu olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Dil varlıkları varlık olarak temellendiren ve ortaya çıkaran bir güce sahiptir. Bu güç dilin olmadığı yerde varlığın olmadığı anlamına gelir. Bu yüzden dil bilinçten önce gelir ve bireysel özneyi, bilinç ve varoluşu tartışma götürmez biçimde aşmıştır. İnsanın bilincini belirleyen dil insanın dünyada oluşunun anlamını da kuşatmıştır ve insan, varlığının anlamını dilin çizdiği sınırların dışına çıkıp görebilmesi imkânsızdır. Dünyanın gerçekliğini de dilin içinden algılayan insanın dilin mutlaklığı karşısındaki çaresizliği, somut dünyanın sert ve katı gerçekliğini üzerinde taşıyan dilin dışına çıkamayışı, varlık olarak kendi özünü ve hakikatini bulma arzusunun önündeki en büyük engeldir. Bu engel yine dilin içinden onu dönüştürmekle aşılabılır. Dilin mutlaklığını ve ağırlığını yine onu kullanarak değiştirmek edebiyatın sağladığı bir olanaktır. Bu olanak nesne ve duyuların dil üzerindeki ağırlığını aşmanın yoludur ve bu yol insana hafifleşme deneyimi sunar. Dünyanın ağırlığını hisseden benlik, edebiyat aracılığıyla bu ağırlıktan kurtulabilir.

Tevfik Fikret'in özellikle kendi ben'i ve yaşadığı dünya arasındaki ilişkiyi bir varoluş sorunu olarak algıladığı bilinç durumunu yansıtan şiirlerinde, hafifliğin ve hafifleşme

arzusunun çeşitli imgeler üzerinden yansıdığı görülür. Bu şiirlerden ilki "Sühâ ve Pervîn" adını taşır. Şiirde, somut olanın ağırlığına karşın hem dilsel hem de anlamsal-mecazî hafiflik imgelerine sıkça yer veren şair, kendini, bedenini ve somut nesnelere dünyasını aşmak isteyen lirik bir kahramanla özdeşleştirir. Şairin kurgusal temsilcisi olan Sühâ'nın sevgilisine hitaben söylediği "[U]zak değil, şu küçük zirve-i sefide kadar;/Şu parlayan tepecik yok mu? ... Ah bir sarsar,/Anîf sadme-i gûlânesiyle bir kuvvet,/Dururken öyle, habersizce, sanki bi-hareket/Alıp götürse bizi..." (Tevfik Fikret 2001: 262), mısraları hafifleşme arzusunun doğrudan yaşanılan ortamdan uzaklaşma isteğinin yansıması olduğunu gösterir. Mekânın gerçekliğini temsil eden somut düzlem ile varoluşunu burada deneyimleyen şair, bu deneyimden duyduğu huzursuzluğu "sarsar/rüzgâr" imgesinde ifade edilen hafifleşme deneyimiyle aşmak ister. "Biz" anlam açısından lirik özne ve sevgilisini temsil eder; ancak daha çok öznenin kendi varlık durumuyla ilgili bilincin ifadesidir. Bu bilinç mekâna bağlı oluşun göstergesi niteliğindeki "beden" in varlığına yöneliktir. Sühâ "rüzgâr"ın ani bir darbesiyle kendini somut olana bağlayan bedeninin ağırlığından kurtulup yerçekimsiz bir ortamda süzülme, bedensiz bir varlık hâline gelip "[B]ütün şu âleme gülmek... Şeb-i ta'ayyüşde,/Şeb-i siyâh-ı ta'ayyüşde muzdarib..." (Tevfik Fikret 2001: 264) olan, dünyaya ve bedenine mahkûm insanların hâline bakmak ister. Bedenin ağırlığından kurtulma arzusu dünyanın maddîliğinden kurtulma isteğinin bir yansıması olarak şiirin bütününe hâkim bir duygudur. "[B]ütün bu dünyaya mensûb olanların hâli!/Ben isterim ki garâmım açınca şeh-bâli/Nihâyet olmasın artık fezâ-yı nüzhetime" (Tevfik Fikret 2001: 263) mısralarında bu duygunun ortaya çıkışına neden olan ontolojik sorun açıkça kendini göstermiştir. "Bu dünyaya mensup olmak" varlık olarak insanın çaresizliğinin kaynağı durumundadır; çünkü bu dünyaya ait olma, beden ve mekânla sınırlanmaktadır. Beden ve mekânla birlikte somut nesnelere dünyasının neden olduğu duygu, ağırlık duygusudur ve şairin benliği bu duygunun olmadığı, beden ve mekânın hafiflediği, ağırlık ve kütsel değerlerin yok olduğu ütopyik bir evrende yaşama arzusu duyar. Bu evrenin uzun bir tasvirinin yapıldığı şiirde, ütopyanın bir hafiflik değeri olduğu görülür. Öncelikle ütopya düşlemeye dayanır ve düşleme mahiyeti itibarıyla hafifleşmedir. Gaston Bachelard, bilincin gerçek dünya karşısında kaygının varlığını keşfettiğini ve böylece dünyaya atıldığını ve dünyanın insandışılığına, olumsuzluğuna teslim olduğunu belirtir. Dünyanın insanca olanın yokluğu olduğu, gerçeğe ilişkin işlevimizin gerekleri yüzünden, kendimizi gerçeğe uyarlamak zorunda kaldığımızı, bu nedenle insanın kendisini bir gerçeklik olarak kurmak zorunda olduğunu söyleyen Bachelard, insanı bu zorunluluktan düş kurmanın kurtardığını, düş kurmanın insan psizizmini düşmanca bir ben-olmayanın, yabancı bir ben-olmayanın her türlü hoyratlığından koruyan normal ve yaralı bir işlevi olduğunu ekler (2012: 15). Bachelard'ın dünyanın hoyratlığı ve ben-olmayan diye ifade ettiği somut ve katı gerçeklik insanın mekânsallığıdır ve bu mekânsallığın neden olduğu kaygıyı, düşleme gibi aşkın bir metafiziğe yönelmekle aşmak mümkündür. Bu imkânı sağlayan düşleme sıradan bir düşleme değil poetik düşlemedir. Poetik düşlemede sözcüklerle kurulan ütopyik dünyada insanı özgür kılan şey, kelimeleri birer hafiflik/hafifleşme aracına dönüştürerek dünyanın ağırlığını aşmaktır. Sühâ'nın tasvir ettiği ütopyik dünya da böyle bir işlevi yerine getirir.

"Ne isterim meselâ: Bî-hudûd bir meşcer/Fakat ağaçları hep ser-şikeste, hep üryân/İçinde bir derecik, bir şelâle-i giryân/Yosunlarında, uçan kuşlarında, her şeyde/...Sizinle ben o mükedder, o solgun eşcârın/Adım adım uzanan ra'şe-i zilâlinde/Birer hayâlet-i pûşide-çehre hâlinde/Gezip dolaşmalıyız; nâgehân bu esnâda/Güneş gurûb ederek, tâ uzakta, tenhâda/Fısıldaşan iki serv-i siyâha son leme'ât/...Semâ dalar o zaman bir perîli rüyâyâ/Serer zemîne ağaçlar sedefli bir sâye/Ufukta nâ'ir ü nâ'im sitâreler görünür/leb-i tabî'ate bir bûse-i hafî

sürünür/Vücûda öyle bir rehâvet gelir ki yerde bile/Yürür kıyâs olunur bir kanat
temâsiyle/bu sâye-zâr-ı serâ'irde böyle yapılmız/..." (Tevfik Fikret 2001: 268)

Yukarıdaki mısralarda tasviri yapılan ütöpik dünyaya ait bütün varlıklar, hafiflik değerleriyle ön plâna çıkan varlıklardır. Ağırılıklarından kurtulan ağaçlar, uçan kuşlar, titreyen gölgeler, fısıldaşan serviler, perili rüya, yerde bir kanat temasıyla yürüyen peri; hafiflik değerine sahip varlıklardır. Bu varlıkların hareketlerine bakıldığı zaman aynı hafiflik anlamlarını görmek mümkündür. "Tezehhür etmek, takattur etmek, fısıldaşmak, rüyaya dalmak, rehavete gelmek" gibi fiiller taşıdıkları anlam açısından hafifleşmenin ifadesi olarak değerlendirilmelidir.

"Sühâ ve Pervîn"de somut gerçekliğin taşıdığı ağırlığı hafiflik imgeleriyle inşa ettiği ütöpik bir dünya tasavvuruyla aşmayı arzulayan Tevfik Fikret'in "Rûh-ı Eş'arım" adlı poetik şiiri doğrudan şiirin hem dilin mutlaklığını hem de gerçekliğin ağırlığını kırarak bir hafifleşme imkânı yarattığını gösteren önemli örnekler sunar. Öncelikle şiire adını veren "rûh" kavramı ontolojik yönü itibarıyla hafiflik anlamı taşımaktadır; çünkü ruh temel anlamıyla madde dışı töz olarak değerlendirilir (Afşar 2000: 409). Dolayısıyla varlığın maddi olmayan boyutunu karşılar ve maddenin olmadığı bir düzlemi işaret eder. Ruh bir hafiflik anlamı taşımanın yanında poetik bir kavram olarak da anlam kazanmıştır. Şiirlerinin taşıdığı ruhu anlatan Tevfik Fikret de şiir anlayışını ve şiirinin özelliklerini hafiflik imgeleri üzerinden değerlendirir. Bu imgeler ilk bölümde "gölge" ve "bulut" kelimelerinin anlamları üzerinde yoğunlaşmıştır: "*Tekâsüf eyleyerek bir sehâbe hâlinde/Teneffüs-i ezhâr/Durur semâ-yı hayalât olan zılâlinde/Bir aşiyân-ı bahâr*" (Tevfik Fikret 2001: 319) mısralarında çiçek soluklarının bir "bulut" hâlinde yoğunlaşması ve sonrasında bu bulutun hayallerin seması olan "gölge"sinde duran bahar yuvasının bir araya gelişle çizilen tablo, Calvino'nun "üst düzeyde bir soyutlama gerektiren betimleme" diye ifade hafiflik tanımına uygundur. "*Çiçeklerin nefesleri*" olarak imgeleştirilen varlık, "koku"dur. Koku görünürlük ve ağırlık açısından hafiflik değeri taşır. Ancak kokunun bir bulut olarak görünürleştirilmesi bir somutlama olmakla beraber, ağırlık değeri olmayan bir somutlamadır. Diğer taraftan bu bulutun olduğu gökyüzünün hayallerden oluşan bir gölgesi de vardır. "Gölge" niteliği açısından ışığın yansımalarıyla ilgilidir ve maddeden arınmış ağırlıksız bir görüntüdür. Tevfik Fikret de şiirlerinin bu hafiflik değerleriyle ön plâna çıkarır. "*Nümûde her kûşesinden ukûs-ı gûn-â-gûn/Zılâl-i reng-â-reng*" (Tevfik Fikret 2001: 319) mısrasında hafiflik değeri "ukûs" ve "zılâl" imgeleri üzerinden tasvir edilir ve şair, şiirlerinin çeşit çeşit akisler ve rengârenk gölgelerle büyüdü bir dünya yarattığını söyler. "Ukûs" ve "zılâl" şiirlerindeki üslup ve anlam özelliklerinin temsilidir. Bu imgeler temsil ettiği anlamlara uygun şekilde hafiflik değerine sahip, hiçbir ağırlıkları olmayan ışık ve görüntülerdir. Şiirlerinin sağladığı olanak da bu imgelerin yarattığı hafiflik duygusudur. Dolayısıyla Tevfik Fikret şiirlerinde hafiflik yaratan değerler peşindedir ve bunlar sayesinde yaşamın ağırlığından kurtulduğunu imâ eder. Bu yönüyle şiirin dili hafifleştirerek dünyayı yaşanılır kılan bir özelliği olduğuna inandığı söylenebilir. Calvino, edebiyatın hafiflik yaratan bu işlevini onun varoluşsal işlevi olarak değerlendirir (2011: 39).

Tevfik Fikret'in yine poetik özellikler taşıyan ve kendi ben'i ile şiirleri arasındaki ilişkiyi anlattığı "En Ferahlı Günüm" adlı şiirde de hafiflik imgeleri, hem dünyanın ağırlığından kurtulmanın yolu olarak edebiyatın varoluşsal işlevini işaret etmiş, hem de anlam açısından şairin hafifleşme arzusunu yansıtmak için kullanılmıştır. "*Güneşli sath-ı sükûn-perverinde bir havzın/Uçan hevâm-ı heves-kârı andırır fikrim/Budur sebep ki, en âsûde nevha-i şî'rim/Verir sadâsını, bir gizli mevc-i pervâzın*" (Tevfik Fikret 2001: 327) mısralarıyla başlayan ilk bölümde "bir havuzun durgun yüzeyinde uçuşan böcekler" in sahip olduğu hafiflik değeri ile kendi ben'inin ulaşmak istediği durum arasında yakınlık bulan şairin, şiirlerini besleyen "kanat dalgaları" bu hafiflik

arzusunun yansımadır. "En Ferahlı Günüm"ün ikinci bölümünde şiirin bir hafifleşme biçimi olduğu gösteren duyuş kendini "[N]asil kolayca perişân olursa ebr-i hevâm/Haff darbe-i bâliyle bir nesîm-i terin/Yeter hayâlîmi tahdîşe ba'zı en nârin/Bir ihtizâz, ufacık bir teheyyüc-i ilhâm" (Tevfik Fikret 2001: 327) mısralarında gösterir. Anlam açısından hafif, ince bir esinti olan "nesîm-i ter", "ebr-i hevâm" imgesiyle yani bir bulut kümesini andıran böceklerin hareketleriyle birlikte okunduğunda hafiflik değeri itibarıyla bir bütünlük sağlar. İnce bir esintinin bile savurabildiği böcek kümelerini andıran şairin muhayyilesi de en küçük bir ilhamın bile uçurabildiği bu böcekler gibi hafifleşebilmektedir. Bu muhayyilenin yarattığı şiirler de aynı hafiflik değerine sahiptir.

Tevfik Fikret'te hafifleşme arzusunun aynı zamanda gerçeklikten kaçışın tatminine yönelik bir duyuş biçimi olduğunu gösteren diğer önemli bir şiir "Ömr-i Muhayyel"dir. Ütopik bir metin olan şiir, yaşamı zıtlıklar üzerine kurulu, kötünün ve çirkinin var olduğu bir alan olarak gören şairin bu alan içerisinde fiziksel olarak mücadele etme gücü bulamadığı için yaşadığı bunalımın etkisiyle yazılmıştır. İstibdat dönemi ve içe kapanık bir mizacın mayasıyla yoğrulan Tevfik Fikret'te sürekli bir kaçış duygusu vardır. Bu kaçış kendinden, insanlardan, kötülüklerden, çirkinliklerdendir (Kanter 2011: 964). Kaçış duygusunun tatminin sonucu oluşan ütopyalar, somut nesnelere ağırlıklarını yüklenen dili dönüştürmenin başka bir yoludur. Bu anlamda şiirde, insanın varoluşuyla madde/gerçeklik arasındaki ilişkinin uyuma dayanan bir ilişki olmadığı, insan ve madde arasında varoluş açısından derin bir uyumsuzluk olduğu duygusu hâkimdir. Bu duygunun neden olduğu huzursuzluk ilk önce şairin yaşanan zamanı algılama biçimine şekil vermiştir. Çünkü ütopya mekânsal olduğu kadar zamana dönük bir tasarımdır. Gaston Bachelard'ın "yaşanılan zaman" ve "düşünülen zaman" (2010: 33) olarak nitelendirdiği bir zıtlığın içinden dünyayı deneyimleyen insan, "yaşanılan zaman"dan ayrılıp "düşünülen zaman"a ulaşma arzusunun etkisi altındadır. Bunun nedeni "yaşanılan zaman"ın ağırlığıdır. Bu ağırlık önce beden sonrasında diğer somut nesnelere varlığıyla insan benliğine ve ruhuna çizilen sınırdır. "Düşünülen zaman" ise "daha havadar ve daha özgürdür." (Bachelard 2010: 33) "Düşünülen zaman"a ait mekânı dolduran bütün varlıklar somut görüntüleri olsa bile soyut değer taşıyan ağırlıksız varlıklardır. *Ömr-i Muhayyel* bu bağlamda "yaşanılan zaman"dan "düşünülen zaman"a duyulan arzuyu anlatır. Bu iki farklı zamana ait imgeler ağırlık ve hafifliğin karşıt eğiliminin temsilidir ve şiirin lirik öznesinin dünyayı algılama biçimini belirlemiştir. "Yaşanılan zaman"ın ağırlığı "*hâk-ı siyâh*" imgesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu imge yaşanan madde dünyasını işaret eder. "*Hâk-ı siyâh*" lirik özneyi bu dünya içinde kalmaya mecbur bırakan bedenin temsilidir. Bedenin ağırlığı ve onun zamansallığına karşılık lirik özne, ağırlık ve kütlesi olmayan saf ruh hâline gelmek ister ve "*ömr-i muhayyel*" diye tasviri yapılan farklı bir zamanı düşler. Zaman ve mekânın nitelik değiştirip bütün maddîliklerinden kurtulduğu bu muhayyel düzlemde, lirik özne sevgilisiyle şiir perisinin kanatları altında yaşamak için beyaz bir bulutun omzunda göklere yükselmeyi arzular: "Yalnız ikimiz, bir de o: ma'bûde-i şî'rim/Yalnız ikimiz, bir de onun zıll-ı cenâhı/Hâkîlere bahşeyleyerek hâk-i siyâhı/Düşünde beyâz bir bulutun göklere âzim" mısralarında dile getirilen bu istek, hem hafifleşme arzusunu hem de dilsel hafiflik öğelerini içinde barındıran bir duyuşun ifadesidir. Öncelikle şiir perisi varlığı itibarıyla somutluğu olmayan fizikötesi bir âleme ait bir varlık olarak görülmüştür. Bu fizikötesi varlığın "*kanatlarının gölgesi*", üst düzey bir soyutlama olarak "*kanat*" ve "*gölge*" kelimelerinin anlam değerlerinin sağladığı ağırlıksız bir varlığı ve duyuş biçimini ifade eder. "Uçma" eyleminin anlam merkezi etrafında toplanan bu imgeye "*bulut, göklere âzim, âmâde-i pervâz*" öğeleri de eklenmiş ve aynı anlam merkezi etrafında bir araya gelen bütün bu unsurlar şiirin bütünüyle hafiflik değeri üzerine kurulmasını sağlamıştır. Lirik öznenin uçmaya duyduğu özlemin ifadesi olan "[Â]h istiyorum, -göklere âmâde-i pervâz/Bir

lâne-i âvârede bir ömr-i hayâlî" (Tevfik Fikret, 2001: 369) mısrasında bedensel ağırlıktan kurtulmanın verdiği hızla göklere yükselmek isteyen şairin arzusu eylemin yöneldiği ütopyik dünyanın hafifliğiyle örtüşmüş durumdadır.

"Ömr-i Muhayyel" şiirinde hafifleşme arzusunun yarattığı muhayyel ülkenin bir özelliği olarak verilen "saflık" ise ruhsal bir hafiflik durumudur. "*Göllerde, o sâfiyyet-i vecd-âver içinde*" ve "*Her sahn-ı hakikatten uzak, herkese mechûl/Bir safvet-i ma'sûmenin âgûş-i terinde*" (Tevfik Fikret, 2001: 368) mısralarında lirik öznenin "saflık" arayışında olduğu, saflığın ise hem ruhsal bir hafiflik hem de doğrudan insanın dünyasallığından gelen varlık problemlerinden ve maddenin ağırlığından kurtulmuş hâlini temsil ettiği görülür. "*Saf rûh*" imgesi, Tevfik Fikret'in daha sonraki bir tarihte kaleme aldığı "*Gayya-yı Vücûd*" adlı şiirinde doğrudan varlığın ve yaşamın ağırlığı karşısında hafifliğe ulaşmak isteyen bilinç durumunu temsil eder. Şiir, beden-ruh ilişkisinin insanın varoluşunun en büyük paradoksu olduğu, varlık ve varlığın taşıdığı somutluğun özgür olmak isteyen insan ruhunu esir aldığı fikri üzerine kuruludur. Varlığın dünyada bulunuş biçimini derin bir çatışma ekseninde düşünen Tevfik Fikret, varlık/beden ve ruh arasında kesin bir ayrıma giderek ontolojik açıdan bedeni somut ağırlık, ruhu ise soyut hafiflik değeri taşıyan iki zıt varlık olarak sunmuştur.

Ruh ve beden arasındaki ayrımı temel alan düşüncenin tarihsel kökenleri Platon'a kadar gider. Ruhun bedenden bağımsız bir varlık olduğuna dair temel yaklaşım Antik Yunan düşüncesinden Ortaçağ Hıristiyan ve İslam düşüncesine kadar neredeyse ortak düşünce olarak benimsenmiştir. Ruh-beden ilişkisinde ruhu bedenden üstün tutan klasik görüş; ruhun bedenden tamamen ayrı kendi başına bir öz, insanın asıl özü, Tanrısal ruhtan bir parça, en iyi ve en güzelin kaynağı olduğunu savunmuştur. Ruhun yüceliği karşısında beden bu dünyaya ait ve onunla sınırlı olduğu için aşkınlık açısından daha değersiz bulunmuştur. Bedeni ruhun içine hapsediği bir kafes olarak gören klasik görüş, bu yüzden ruh ve beden arasındaki ontolojik zıtlığın neden olduğu bir çatışmanın varlığına inanmıştır. "*Gayyâ-yı Vücûd*" şiiri bu klasik görüş bağlamında madde/beden-ruh ilişkisini varoluş sorunu olarak gören bireyin huzursuzluğuna karşılık, maddeden ve kendi bedeninden kaçış arzusunun aynı zamanda hafifleşme arzusu olduğunu ortaya koyar. "*Gayyâ/kuyu*" olarak simgeleştirilen beden, madde ve dünyanın karşısında, bu sınırlamalardan kurtulup gerçek anlamda özüne kavuşmak isteyen "*rûh-ı sâf*"ın çektiği acıların kaynağıdır. Beden/madde ve dünyayı "*bir çukur yerde birikmiş mütekeddir bir su/solucanlarla, sülüklerle, yılanlarla dolu*" (Tevfik Fikret, 2001: 339) bir kuyuya benzeten şair, ruhun bu kuyuya beden ve madde yüzünden çekildiğini, aslında öz olarak ruhun daha aşkın bir zaman ve mekâna ait olduğunu vurgular. "*Rûh-ı sâf*"ın bu dünyadan kurtulmak için madde ve beden ağırlığından kurtulması başka bir deyişle ağırlık ve kütlesini kaybedip bir öz hâline gelmesi gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda ruhun ontik karakterine uygun bir saflaşma sürecidir. Bu süreç İbn Sina'nın bedenden bağımsız bir cevher olan ruhla ilgili görüşünde örneklediği "*uçan insan*" metaforuyla aynı anlam çerçevesine uygun düşen bir duruma örnek gösterilebilir. Boşlukta doğmuş, bedeni tamamen dış etkilere karşı izole edilmiş, herhangi bir şeyi, hatta kendi bedeninin ve organlarının dahi varlığını bilmeyen, kısaca dünyadaki hiçbir şeyi idrak edemeyen, bu suretle asla duyu algısına sahip bulunmayan bir insan tasavvuru (Durusoy 1999: 326) ortaya koyan İbn Sinâ'nın bu tasavvuru insanın kendi varlığıyla ilgili ulaştığı bilinç durumunu temsil eder. Bu bilinç varlığının aşkın bir öz, ona özünü veren şeyin ise madde/beden değil, ruh olduğunu kavrayan insanın bilincidir. Buna ulaşma başka bir deyişle hafifleşerek uçma isteğinin önündeki en büyük engel, insanın maddî boyutudur. Bu boyuttan kurtulmanın imkânsızlığını keşfeden bilinç, kendi varlığından nefret etmeye ve onu "*bataklık*" olarak görmeye başlayacaktır. Bu duyguyu ifade eden "*İşte gayyâ-yı vücûd, işte o zulmet, o batakl/Beşerin işte, pür-ümmîd ü heves, kıvranarak/Ka'r-ı târında şinâh ettiği*"

girdâb-ı ufûl//Rûh-ı sâfi şeb-i a'mâkına ettikçe nüzul/Çırpınır gayz u teneffürle fakat bî-ârâm/Edecektir bu nüzûlünde ebedlerle devâm" (Tevfik Fikret 2001: 339-340) mısralarında bedenın ağırlığından kurtulamayan saf ruhun yaşadığı huzursuzluk dile getirilir.

"Gayyâ-yı Vücûd" şiirindeki hafifleşme arzusunun benzer bir duyuşla ifade edildiği "Leyli Vedâ" adlı şiirde de maddî varlığından kurtulmak ve bu kurtuluşun yarattığı hafifliğin huzurunu yaşamak isteyen şairin arzusu "uçan insan" metaforu bağlamında düşünülebilir. "*Bir siyâh kuş gibi âmâde-i pervâz ü firâr/bu vefâsız gecenin koynunda/Edelim gel, ebedî kalmak için bir isrâr"* (Tevfik Fikret 2001: 371) mısralarında "bir siyah kuş gibi" özgürce kanat açıp yaşadığı gerçeklikten uzaklaşmak isteyen şairin uçma arzusu açıkça görülür. Uçmanın bir çeşit hafifleşme olduğu düşünöldüğünde bunun bedenın sonlu varlığından ruhun sonsuz varlığına ulaşma isteğinin imgesi olduğu söylenebilir. Bu düşlemeyi sadece kendi bedeninden değil dünyanın bütün ağırlıklarından kurtulup hafifleştiği bir duyuş şekliyle genişleten "Ufk-i Hilâl" adlı şiirde ise akşam saatlerinde bir kartpostal manzarası sunan gökyüzünü izleyen şair, ışığın farklı renk ve biçimlerdeki görüntüleriyle iç dünyasındaki hafiflik duygusu arasında benzerlik bulur. Bu tabloda akşamın ışıkları altında bir araya gelen bütün bir "*cihân*" maddî değerini kaybedip ruhanî bir atmosfer içinde hafif, kütsüz bir şekle bürünmüştür. "*Akşam bütün fûrûğ-ı şükâhuyla bir cihân/Bir âlem-i hayât u ziyâ ufka toplanır/Üstünde âsümân/Bir mâ'i tül yığıntısı hâlinde sallanır"* (Tevfik Fikret 2001: 342) mısralarında çizilen bu atmosferde ışığın yansımalarının yarattığı büyülu bir ortamda dünya ve içindeki diğer varlıklar ağırlıklarından kurtularak ufukta bir araya gelmiştir. Gökyüzü ise "*mâ'i tül yığıntısı*" hâlinde bu görüntünün üstünde salınmaktadır. Üst düzey bir soyutlama olan "*mâ'i tül*" imgesi, hafiflik değerinin dilsel bir yansıması olarak özellikle dikkat çekicidir. "*Tül*" kelimesinin taşıdığı hafiflik anlamını gökyüzünün boşluktaki hareketini vermek için kullanan şair, manzaradaki hafifliği içinde taşıdığı hafiflik arzusuyla bütünleşmiş şekilde sunmuş olur. Bütün bir dünyanın bir "*tül*" gibi duyumsandığını gösteren "*Nâzik bir ihtizâz-ı havâ: Şimdi kâ'inât/Titrer, kalır dumanların altında müstetir/Vâdi hayâl eder nevm içinde bir/Yek-reng-i hayât"* (Tevfik Fikret: 2001, 342) mısraları şairin ruhundaki hafiflik özleminin yansımasıdır. Titreyen, nazik bir havanın hareketlerindeki hafiflik değerinin eşlik ettiği "*nem/uyku*" bu hafifliği tamamlayan başka bir unsurdur. Bütün bir dünya ve onu oluşturan somut varlıkların kütle ve ağırlıklarını kaybedip akşamın büyülu ışıkları altında uykuya dalması hafiflik duyuşunun en üst seviyesidir.

Tevfik Fikret'in ütöpik şiirlerinden biri olan "Ne İsterim?", isimli şiir, "Ömr-i Muhayyel" gibi şairin ruhunun gerçek dünyayla kurduğu problemlili ilişkiyi ve somut dünyanın ağırlığına karşılık ütöpik dünyanın hafifliği bağlamında anlatılmasını konu edinir. Şiirde anlatılan ütöpik dünya, somut ve soyut varlıklar arasındaki ontolojik farkın ortadan kalktığı, somut varlıkların ağırlık değerlerini kaybederek soyut varlıklarla iç içe olduğu bir dünya biçiminde resmedilmiştir. "*O perûlerle koklaşan ezhâr/O çemenlerde oynaşan ervâh/O mülevven sürûd-ı şûh-ı bahâr/ O mu'attar müşşâfehât-ı riyâh"* (Tevfik Fikret 2001: 401) mısraları somut varlıkların soyut varlıklarla kurduğu ilişki sonucu ağırlık değerlerini kaybederek geçirdikleri değişimin bir çeşit hafifleşme olduğunu gösterir. Bu ütöpik evrenin şairin ruhuna sunduğu olanak tek başına bir hafiflik deneyimi olan "*mürğâne*" ve "*dûd*" imgeleri üzerinde toplanan anlamla ilişkilidir. "*Bunların ortasında bir lâne/Bî-hazer bir hayât-ı mürğâne/Mütecerred bütün âlâyıktan/Mütebâ'id bütün hakâyıktan/Öyle bî-gâye, bî-seher, bî-hâb/Dâ'imâ aynı iltizâz-ı şebâb/Hep o âsûde-rûh sâ'atler/ O ser-âzâde mahremiyetler/Hepsinin zirvesinde bir küme dûd/sonra bitmez bir âsümân-ı kebûd"* (Tevfik Fikret 2001: 401) mısraları şairin düşlediği ütöpik evrende "*mürğâne*" yani "*kuş gibi*" bir hayat sürmek istediğini anlatır. Bu imgede gerçekliğin ağırlığı ve onun bütün sınırlamalarından kurtulup uçma eyleminin sunduğu özgürlük duygusunun aynı zamanda hafifleşme arzusu olduğu görülür. "*Mürğâne*" imgesi "*dûd*" imgesiyle anlam açısından da bütünlük sağlar.

"Bulut"un gökyüzündeki hareketleri ile uçmak aynı anlam içeriğinde bir araya gelmiştir. Bu bütünlüğün karşıt anlamları "âlâyık" ve "hakâyık" kavramlarında gizlenen ağırlık duygusudur. Benlik ve beden arasındaki bölünmeye işaret eden bu durumun yarattığı çatışmadan kurtulmak için benliğin kendini bu dünyaya bağlayan "âlâyık"tan "mütecerrid", "hakâyık"tan da "mütebâ'id" olması gerekir. Bunun gerçekleşmesi durumunda insan kendisini "mürgâne" bir hayat sürdürdüğü, nesnel somutlukların olmadığı bir dünyada bulacaktır. "Dûd" imgesiyle bedenine ulaştığı fizikötesi durumu işaret eden Tevfik Fikret, *Bir Ân-ı Huzûr* adlı şiirinde ise bu imgeyi yine gerçekliğin ağırlığına karşı hafifleşme arzusunun temsili için kullanır. Şairin dünyanın gerçekliğine karşı alternatif olarak sunduğu "köy"deki evlerin birinin bacasından gökyüzüne yükselen "dûd-ı sefid", imgesel açıdan "leyl-i hayâtın zulemâtı"nı içine alıp onu yok eden bir anlam taşır. Beyaz bir bulutun hafifliğine karışarak gökyüzüne yükselmek isteyen şairin duyusu "sefid/beyaz", "zulemât/siyah" imgelerinin taşıdıkları anlamlarla vurgulanan ruhsal çatışmanın ürünüdür. Hayatın karanlığı/siyahlığı şairin benliği üzerinde ağırlık oluşturan dünyanın gerçekliği ve bu gerçekliğin bir unsuru olan bedenin imgesidir. Karanlık/siyah rengin çağrıştırdığı olumsuz anlamla somut olanı "beyaz bulut" imgesinde beyaz renge yüklediği olumlu anlamla da "bulut"un ağırlıksız bir değerle boşlukta süzülmesini tasvir eder. Bu tasvirde somut olanın ağırlığından kurtulan ruhun yaşadığı huzur işaret edilmiştir.

Tevfik Fikret'in ütopik şiirlerinde ulaşmaya çalıştığı hafifleşme duygusu "Ey Hâb" adlı şiirinde farklı bir yaklaşımla "uyku"nun sağladığı bir deneyim olarak sunulmuştur. Şairin uykuya duyduğu arzuyu anlatan şiir, uykunun somut gerçekliğin yarattığı ağırlık duygusundan kurtulmanın yolunu açtığını gösteren bir anlam içeriğine sahiptir. Uykunun bir hafiflik deneyimi sunduğunu gösteren "[N]esim-i rehâvet-nisârınla, ey hâb/Dolaş Kâse-i pür-tânîn-i serimde" (Tevfik Fikret 2001: 398) mısralarındaki "nesim-i rehâvet-nisâr" ifadesi doğrudan söz konusu hafiflik anlamını taşır. Ruha rehâvet veren "hafif bir rüzgâr" şeklinde sembolize edilen uykunun diğer özellikleri de aynı hafiflik duygusunu çağrıştıracak "leyl-i zilâl", "mevc-i hayâl" (Tevfik Fikret 2001: 398) imgeleriyle sunulmuştur. Uykuya ait iki unsur olarak sunulan "gölge" ve "hayâl" varlık nitelikleri itibarıyla hafiflik değeri taşırlar. Şair "girdâb-ı cûşân" olarak nitelediği ruhunun rahatlaması için "dimâğ"ı uykunun gölgesine ve uykudaki hayallerin dalgalarına bırakmak ister. Dünyanın "a'sâb" üzerindeki ezici ağırlığını "zîr ü ber"inde dolaşan "mü'zic" (tedirgin edici) "yılanlar" olarak duyumsayan şair, uykunun hafifleştirici rüzgârına kendini kaptırmak, "yığılsın dimâğımda leyl-i zilâlin/yayılsın sükkûnetle mevc-i hayâlin" (Tevfik Fikret 2001: 398) mısralarında ifade edilen isteğini uykunun hafifleştirici etkileriyle tatmin etmek ister.

Tevfik Fikret'in sanatın ve edebiyatın yaşamın ağırlığına karşı bir hafiflik arayışı olduğunu gösteren önemli şiirlerden biri de "Heykel-i Giryân" adını taşır. "Bu şiirde kendisine çok tesir eden bir heykeli" anlatan (Kaplan 2005: 106) Tevfik Fikret, şiirin ilk iki bölümünde heykelin yüzündeki ifadeyi yorumlamaya ve tasvir etmeye çalışır. Gülümseyen yüzüne dikkatle bakılınca "samimî bir merâret" gösteren heykelin somut varlığı mermer gibi sertlik ve ağırlık taşıyan bir nesneye dayanır. Mermer bu özelliğiyle cansız ve anlamsız bir nesneden öte başka bir şey değildir. Ancak onun canlı ve anlamlı bir varlık hâline dönüştüğünü "[D]üşen her dem'a-i mevâhime ecfân-ı sefidinden/İnkeren, pür-harâret, ârız-ı sengîni titrerdi/Güzâr eylerdi bir sis-i cebhe-i sevda-bedidinden/Bu mermer sanki zî-rûh idi, zî-rûh-ı muğberdi" (Tevfik Fikret 2001: 350) mısralarında ifade eden şair, mermer ruh veren şeyin sanat olduğunu, sanatın ağırlık değeri taşıyan mermeri bile hafiflik değerine ulaştıran bir gücü bulunduğunu imâ eder. Burada sanatın sihirli bir dokunuşla taşta hayat veren, dokunduğu "kütte-i câmid"i (Tevfik Fikret 2001: 350) hafifleştirerek canlandırdığı düşüncesinde açık bir hafiflik vurgusu vardır. Bu düşüncenin yer aldığı "[N]asil berk-ı dehâ'ettir ki lemh-i in'ikâsıyla/Hayât-engîz olur bir kütte-i câmidde?.. Hayretler"

(Tevfik Fikret 2001: 350) mısralarında sanatın yaratıcı dehasının bir özelliği olarak sunulan "lemh-i in'ikâs" imgesi anlamsal açıdan bu hafiflik değerini ifade eder. Yaratıcı dehânın ürünü olan sanatın "bakışının yansınması" hem üst düzey bir soyutlama hem de imgedeki "yansınma" kavramı anlam açısından sanatın gerçekliği dönüştürüp onun ağırlığını yok eden hafifleştirici özelliğine işaret eder. "Yansınma" herhangi ağırlık veya kütleyle sahip olmayan soyut ve ağırlıksız varlığıyla sanatın temel özelliğidir. Bu açıdan bakıldığında şairin sanatın yansınanın hafifliğiyle metafiziksel bir güce sahip olduğuna inandığı söylenebilir. Sanatın bu gücü, dünyanın ağırlığını ve katılığını aşmanın yolunu açar. Perseus'un Medusa'nın bakışını yok etmek için onun kalkanındaki yansınasından yardım alması gibi, sanat taşlaşmış gerçekliği, düşlemenin gücü sayesinde yok eder.

2. Varoluş Problemi Olarak Dünyanın Ağırlığı

Italo Calvino, hafifliğin yanında onun karşıt eğilimi olan ağırlık değerinin dile nesnelere, cisimlerin ve duyuların ağırlığını ve somutluğunu aktarmak anlamı taşıdığını ifade eder (2011: 28). Ağırlık değerinin somut nesnelere dünyasında insanın varlığını bu dünyaya bağlayan her şeyde kendini gösterdiği söylenebilir. Dünyanın ağırlığının dile yüklenmesi, sadece soyut durum ve duyguların somutlaştırma yoluyla anlaşılabilir kılınması değildir. Bunun yanında insanın mekânsallığından, bu dünyada-olma ve "dünya-içinde-varolanların varlığını kendine cihet kabul etmesiyle" (Heidegger 2011: 212) ilgili bir durumu da karşılar. Dünyada-içinde-varolanlar, insanın etrafını çevreleyen nesne ve varlıklar olarak onun varoluşunun sınırlarını da çizerler. Bu sınırlar onların insan bilinci tarafından algılanma biçimi ile yakından ilgilidir. Bu noktada dil bu algılama biçimlerini, nesne ve diğer varlıkların insan bilincinde kazandığı anlamların kurucusu durumundadır.

Tevfik Fikret'in "Gayyâ-yı Vücûd" şiirinde ruhun varlık karşısındaki çaresizliğini anlatırken varlığın imgesi olarak sunduğu "kuyu/çukur" metaforu, insanın varlığın sınırlarından kurtulup "sâf ruh" seviyesine ulaşmasını engelleyen bir anlam yüklenmiştir. "Gayyâ"nın taşıdığı ağırlık anlamı *Toprak* adlı şiirde doğrudan maddenin ontik kökeni olarak sunulan "toprak" imgesi üzerinden yine dünyanın ve onun ağırlığının temsili olarak sunulur. Şiirde "[C]irm-i bî-haber" ve "maotın-ı beşer" imgeleriyle "beşerin menşe-i hayât-eseri" (Tevfik Fikret 2011: 400) olarak tanımlanan "toprak", varlığın dünyasallığının en temel belirleyeni, varlıkları ve onları çevreleyen nesnelere dünyasının özü olarak anlam kazanmıştır. Bahsi geçen şiir, toprak ve varlık arasındaki bu ilişkinin bir varoluş problemi olduğu fikrine dayanan bir anlam çerçevesine sahiptir. Bu probleme neden olan "toprak" ve onunla temsil edilen dünyanın somut varlığı ağırlık imgeleriyle birlikte ele alınmıştır. "Tûde-ber tûde mahşer-i esrâr", "Kitle-i pür kesâfet-i edvâr" (Tevfik Fikret 2011: 400) mısralarında "tûde" ve "kitle" varoluşun gizemlerini ve tarihin akıp gelen bütün zamanını, yaşamın ağırlığını ve bunların insan üzerindeki baskısını ifade eden imgelerdir. Bunlar etrafında varlık/insan olma bilinci ve zamanın bu bilinci belirleyen akışını söz konusu baskı ve ağırlığın etkisi altında deneyimlemekten kurtulmanın imkânsızlığını fark eden şairin huzursuzluğu dile getirilir. Bu baskı, yaşamın ağırlığını "timsâl-i esfeliyet", "mazîk-i zillet" olarak ortaya koyar. Bu durum kendi varoluşunu bir sorun olarak gören benliğin dünyaya bakışındaki karamsar hâlinin de göstergesidir.

Şairin karamsar ruh hâlinin izleri, ağırlık imgelerinin kurduğu anlam ilişkileri etrafında "Mehd-i Âmâlîm" adlı şiirde de görülür. Gerçekliğin çizdiği sınırları aşmak için hayale yönelen bilincin yaşadığı huzursuzluğu anlatan şiir, "mezar" imgesi üzerine kurulmuştur. Bu imge "mehd/beşik" imgesiyle birlikte hayal ve gerçekliğin zıtlığını vurgular. Hayata dair kurulan hayallerin beşiği ile bu hayallerin yok olup gömüldüğü mezar, hafiflik ve ağırlık değerlerinin imgesel karşılıkları olarak kurgulanmıştır. "Beşik" imgesi yaşama karşı olumlu duygular

besleyen şairin kurduğu hayallerin sağladığı hafifleşme arzusunun ifade eder. Bu hayallerin beşiğinde geleceğe dair umutlarını büyüten şairin gerçekliğin ağırlığıyla karşılaşan bilinci, bu arzusunun gerçekleşmesinin imkânsızlığını fark edince “*mezar-ı siyah*”a gömülen hayallerinin arkasından büyük bir bunalıma düşer. “[D]edim, o lahd açılırken harîm-i kalbim içinde/Dedim ki: İşte som ümmüdimin mezâr-ı siyâhu/Bu son ümmî-i sa’âdet –ki eylemişti teverrüm-/Yüzünde berk-i hazânın o isfirâr-ı siyâhu/Dudaklarında şikâyetle titreyen o tebessüm/Gömüldü kaldı mü’ebbed samîm-i kalbim içinde” (Tevfik Fikret 2011: 400) mısralarında yaşama dair kurduğu hayallerin ona sağlayacağı hafiflik deneyimine karşılık, gerçekliğin ağırlığı yüzünden buna ulaşamamanın verdiği ıstırapı anlatan şairin, “*üful eden âmâl*”i “*lahd-ı siyâhın zilâl-i girye-verinde*” (Tevfik Fikret 2011: 400) ağırlığın gücüne mağlup olarak yok olmuştur.

“Birâz Ümîd” adlı şiirde de aynı ruh hâlinin sonucu olan huzursuzluğu ağırlık anlamı taşıyan imgeler etrafında dile getiren şair, varlığını “*cism-i seng*” olarak görür. Bu imge, anlam açısından “taş”ın sahip olduğu ağırlık ve sertliği taşıyan bir içeriğe sahiptir. Şair içinde olduğu ruhsal durumu bu imgeyle verirken bu duruma neden olan şeyin yaşam ve onun ağırlığı olduğunu şiirin ikinci bölümünde ifade eder. “*Hayât için çekilen her azâb-ı dūr-a-dūr/Bir ihtisâs-ı merâretle verdi nefse fütûr/Durur soğuk iki na’ş-ı remîde hâlinde/Fezâ-yı hayâlimde şimdi kahr ü sürûr*” (Tevfik Fikret 2011: 445) mısralarında yaşamın ruhu taşlaştıran ve onu donuk bir kütle hâline getiren azaplarla dolu bir süreç olarak algılandığı görülür. Bu duyguyu anlattığı “[B]iraz bu leyle-i sermâye şu’le-i hürşîd/Biraz bu sağâr-ı metruke neşve-i tecdîd/Muhîtimin beni yek-pâre seng-i hâre gibi/Sıkıp erittiği demler... Biraz mecâl-i ümîd” (Tevfik Fikret 2011: 445) mısralarında şairin yaşamı benliğini ezen bir ağırlık olarak algıladığını gösteren “*yek-pâre seng-i hâre*” imgesi doğrudan dünyanın temsilidir.

Tevfik Fikret içinde yaşadığı ortamdan duyduğu huzursuzluğu anlattığı şiirlerinde, gerçek dünyayı tasvir ederken genellikle ağırlık ve katılık bildiren imgeler kullanır. Bu imgelerin ruhsal bir duruma tekabül ettiği düşünüldüğünde şairin ruh dünyasıyla madde dünyası arasındaki zıtlığı anlatırken madde dünyasının somut ve ağırlık değeri taşıyan varlıklarına karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirdiği görülür.

SONUÇ

Italo Calvino’nun edebiyatın varoluşsal işlevi olarak nitelendirdiği hafiflik değeri dünyayı ve varlığı algılama biçiminin ruhsal tezahürüdür. Fiziksel dünyanın insan benliği üzerindeki etkisini bir varoluş sorunu olarak ağırlık değeriyle ifade eden Calvino, dilin dünyanın ağırlığını yüklenen mutlak iktidarına karşılık edebiyatın bu ağırlığı kırdığını savunur. Hafiflik duygusu dünya karşısında bireyin ulaşmak istediği ruhsal duruma işaret eder. İnsanın bu dünyadaki varlığını belirleyen somutluk öncelikle bedeninin somut niteliğine ilişkin bir durumdur. Ruh ve beden arasındaki ontolojik farklılıktan doğan çatışmanın bir yansıması olarak gerçeklikten uzaklaşıp hafifleşmek isteyen benlik, bunun imkânsızlığı yüzünden hayalî zaman ve mekânlar düşler. Edebiyat bu düşlemenin alanı olarak hafiflik deneyiminin alanıdır. Bu bağlamda Tevfik Fikret’in içinde bulunduğu dünyayı benliğini ve varlığını ezen bir ağırlık olarak algılamasının sonucu ortaya çıkan hafifleşme arzusunun şiirlerine yansıdığını aynı zamanda bu arzuyu ifade eden şiirlerinin “*rüzgâr, tül, uçan kuş, kanat, gölge, ışık, yansıma*” gibi anlam açısından hafiflik değeri taşıyan imgelerden oluştuğunu görmek mümkündür. Bunun yanında başta *Ömr-i Muhayyel* olmak üzere içinde bulunduğu zaman ve mekândan kurtulup yaşamak istediği dünyayı anlattığı ütopyik şiirlerinde söz konusu kurgusal dünyaları anlatırken hafiflik imgelerine yer vermesi, ütopya düşüncesinin hafifleşme arzusunun dayandığını gösterir. Hafiflik değerinin karşıtını oluşturan ağırlık ise yaşadığı ortamdan memnun olmayan benliğin dünyayı algılama durumunun ifadesidir. Bu durumun ilk ve en temel göstergesi dünyanın

ağırlığının dile yüklenmiş olmasıdır. Bu yüzden Tevfik Fikret'in yaşadığı gerçeklikten duyduğu ıstırapı anlatan şiirlerinde varlığın ve dünyanın ağırlığını anlam açısından da ağırlık bildiren imgeler üzerinden anlattığı görülür. Başta *Gayyâ-yı Vücûd* olmak üzere kendi bedeninden ve diğer bütün somut gerçeklikten duyduğu nefreti anlattığı şiirlerinde "taş, kuyu, toprak, mezar" gibi imgeler ön plana çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- AFŞAR, Timüçin (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- BACHELARD, Gaston (2010), *Sürenin Diyalektiği*, (çev. Emine Sarıkartal), İstanbul: İthaki Yayınları.
- BACHELARD, Gaston (2012), *Düşlemenin Poetikası*, (çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- CALVİNO, Italo (2011), *Amerika Dersleri*, (çev. Kemal Atakay), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DURUSOY, Ali (1999), "İbn Sinâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 20, Ankara: TDV Yayınları.
- ERHAT, Ezra (1993), *Mitoloji Sözlüğü*, , İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HEİDEGGER, Martin (2002), "Hümanizm Üzerine Mektup", *Hümanizmin Özü*, (der. ve çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayınları.
- HEİDEGGER, Martin (2011), *Varlık ve Zaman*, (çev. Kaan H. Ökten), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- KANTER, Fatih (2011, Summer), "Tevfik Fikret ve Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Ütopya", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3: 963-972.
- KAPLAN, Mehmet (2005), *Tevfik Fikret (Devir-Şahsiyet-Eser)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TEVFİK FİKRET (2001), *Bütün Şiirleri*, (haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.